

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Sayı/Issue 13 (Aralık/December 2023), s. 732-742.
|| Geliş Tarihi-Received: 23.08.2023
|| Kabul Tarihi-Accepted: 07.10.2023
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1348595

Tarama Sözlüğü Ekler Cildinde Geçmeyen Yapım Ekleri (A-D)¹

Derivational Affixes not Included the Suffixes Volume in the Tarama Dictionary (A-D)

Hülya ERGENE*

Öz

Tarama Sözlüğü, Türkçenin tarihsel söz varlığını barındıran kitaplardan taranarak oluşturulmuş hacimli bir eserdir. Altı cilt hâlinde toplamda 227 kitabın verileri toplanarak hazırlanmıştır. Tarama Sözlüğü'nden ayrı olarak yayımlanan *Ekler* cildi, ekler yönünden geliştirilmeye muhtaçtır. Tarama Sözlüğü'nün *Ekler* cildi hem yapım eklerini hem de çekim eklerini bir arada göstermiştir. Buna rağmen işlenen eklerin yetersizliği, dikkat çekicidir. Tarama Sözlüğü'nün hem zengin bir kelime hazinesi hem de zengin bir ek sistemine sahip olması, bu alanda çalışmayı kaçınılmaz kılmıştır. Yapılan bu çalışmada, Tarama Sözlüğü'nün A ve D ciltleri yapım ekleri bakımından dört ana başlık altında incelenmiştir. Madde başında geçen yapım ekleri tespit edilmiş ve *Ekler* cildinde rastlamadığımız eklerin sırası ile verilmesi amaçlanmıştır. Bu şekilde tespit edilen 101 yapım ekinin hemen yanında bu eklerden türetilen sözcükler de verilmiştir. Bu çalışma göstermiştir ki; Tarama Sözlüğü (A-D) zengin bir yapım eki varlığına sahiptir. Tespit edilen eklerin *Ekler* cildine yansıtılması ile kapsamlı bir Türkiye Türkçesi Tarihsel Sözlüğü Ekler cildinin oluşturulması, alanda çalışma yapanlar için önemli bir başucu kaynak kitabı olma özelliği gösterecektir.

Anahtar kelimeler: Tarama Sözlüğü, yapım ekleri, ekler cildi.

Abstract

Tarama Sözlüğü is a voluminous work created by scanning books containing the historical vocabulary of Turkish. It was prepared by collecting data from a total of 227 books in six volumes. The suffixes volume, published separately from Tarama Sözlüğü, needs to be improved in terms of suffixes. The "Suffixes" volume of Tarama Sözlüğü showed both derivational affixes and inflectional suffixes together. Despite this, the inadequacy of the suffixes examined is striking. The fact that Tarama Sözlüğü has both a rich vocabulary and a rich suffix system has made working in this field inevitable. In this study, volumes A and D of Tarama Sözlüğü were examined under four main headings in terms of their derivational affixes. The derivational affixes mentioned at the beginning of the headword have been identified and the aim is to give the suffixes that we do not encounter in the Appendices volume, in order. Right next to the 101 derivational affixes identified in this way, words derived from the suffix are also given. This study showed that; Tarama Dictionary (A-D) has a

¹ Bu çalışma 2018 yılında Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde savunulan *Tarama Sözlüğü'nde Yapım Ekleri ve Fiilimsiler (A-D)* adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Arş. Gör., Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, hulyaergene90@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7771-9668.

rich presence of derivational affixes. Creating a comprehensive Historical Dictionary of Turkey Turkish Suffixes volume by reflecting the identified affixes to the Affixes volume will serve as an important reference book for those working in the field.

Keywords: Tarama Dictionary, derivational affixes, suffixes volume.

Giriş

Sözlükler, dilde kullanılan kelimelerin anlamlarını zihinde karşılamak için oluşturulan temel yapılardır. Bu yapılar, söz varlığı tespitinde önemli unsurlardır. Hem zengin bir söz varlığına hem de ek varlığına sahip olan *Tarama Sözlüğü*, art zamanlı olarak hazırlanmış bir sözlüktür.

Tarama Sözlüğü, XIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Türkçe ile yazılmış eserlerden taranarak oluşturulmuş tarihsel bir eserdir. Sözlüğün hazırlık çalışmalarına 1935 yılında başlanmıştır. Sözlük için ilk evrede 135 kitap taranmış ve ilk baskısı yapılmıştır. 1941 yılından başlayarak, bir yandan eldeki tarama fişleri sözlük düzeninde işlenmiş, bir yandan da tarama işlemi sürdürülmüştür. Böylece, taranan kitap sayısı 160'a yükselmiş ve 1943-1957 yılları arasında her biri A'dan Z'ye kadar tam bir sözlük olan dört ciltlik *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* basılmıştır. Daha sonraki çalışmalarla, ilk diziyi oluşturan bu dört cildin söz varlığı bir araya getirilmiş, kimi yönlerden geliştirilmiş ve yeni taranan 67 kitabın verileri de toplanarak, 1963-1972 yılları arasında altı cilt olarak yayımlanan *Tarama Sözlüğü* düzenlenmiştir. Bu altı ciltten sonra da 1974-1977 yılları arasında *Ekler ve Dizin* ciltleri yayımlanmıştır (Dilçin, 2009, s. 7).

Tietze ve Tekin, *Tarama Sözlüğü Üzerine Bazı Açıklamalar* adlı çalışmalarında, *Tarama Sözlüğü*'nde, Türkçe sanılarak alınmış, şüpheli veya yanlış okunmuş ve anlamlandırılmış önemli sayıda kelime ve deyim olduğunu; bu sebeple de sözlüğün, güvenle başvurulacak bir kaynak olmaktan uzak olduğunu dile getirir. Ancak eksikliklerine ve yanlışlıklarına rağmen başvurulacak daha iyi bir yayın olmayışından da önemli bir kaynak niteliğinde olduğunu vurgular (Tietze ve Tekin, 1989, s. 285-286).

Tarama Sözlüğü, tanıklığına başvuru kapsamlı bir sözlük olsa da birçok açıdan geliştirilmesine ve kapsamının artırılmasına gereksinim duyulmaktadır. Türk Dil Kurumu, Türkiye Türkçesinin Tarihsel Sözlüğü ile çalışmalarına devam etmektedir. Bu sözlük tamamlandığında pek çok sorunun giderileceği de açıktır.

Tarama Sözlüğü ekler üzerine yapılan bazı çalışmaları şu şekilde sıralayabiliriz:

Murat Altuğ, *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü'nde İsimden İsim Yapma Ekleri* başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında toplamda 42 ekin tespitini yapmış ve eklerin ses, şekil, anlam özelliklerini belirlemiştir (Altuğ, 1999).

Hülya Ergene, *Tarama Sözlüğü'nde Yapım Ekleri ve Fiilimsiler (A-D)* adlı yüksek lisans tez çalışmasında 55 isimden isim, 42 fiilden isim, 24 isimden fiil, 22 fiilden fiil ve 27 fiilden fiilimsi yapan ek olmak üzere toplamda 170 ek tespit etmiş ve fonksiyonları ile işlemiştir (Ergene, 2018, s. 318).

Emre Türkmen, *Tarama Sözlüğü'nde -GIn/-GUn Ekli Kelimelere Dair* adlı makalesinde -GIn/-GUn eki almış 90 kelime tespit etmiştir. Bu ekleri üzerine geldiği fiilin hece sayısı, üzerine geldiği fiilin yapma ya da olma belirtmesi, kelime türü, kelime grubu, üzerine aldığı ekler bakımından incelemiştir (Türkmen, 2021, s. 497).

Türkmen, *Türkçede "Çokça Yapan" ve "Olan": Tarama Sözlüğü'nde -AGAN~ -AĞAN, -GAN ve Diğer Ekli Kelimeler* adlı bir diğer çalışmasında -AGAN~-AĞAN ve -GAN ekleri sıklıkla olmak üzere -AcAn, -Ak, -GIç/ -GUç, -GIn/ -GUn ve -sAk fiilden isim yapma

eklerinin “çokça yapan” ve “olan” anlamı taşıyan kelimeler türettiği sonucuna varmıştır (Türkmen, 2022, s. 19).

Yapılan bu çalışmalar tarihsel ve art zamanlı bir sözlük olan *Tarama Sözlüğü*'nün zengin bir söz varlığı yanında zengin bir ek sistemine sahip olduğunu da göstermektedir. *Tarama Sözlüğü Ekler Cildi* hem yapım eki hem de çekim eklerini sınırlı sayıda veren eksik bir cildir. *Tarama Sözlüğü Ekler Cildinde Geçmeyen Yapım Ekleri (A-D)* adını taşıyan bu çalışmada, Ekler Cildinde geçmeyen yapım eklerinin sayıca fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda Tarama Sözlüğü A ve D ciltlerinde tespit edilen ekleri, türettiği sözcük ile vermek amaçlanmıştır. *Tarama Sözlüğü*'nde madde başı sözcüklerde incelenip tespit edilen ekler, istendiği takdirde hem kaynak kitapta hem de internet ortamında mevcut olduğu için anlamları ve tanıkları çalışma dışında tutulmuştur. Çalışmada, yapım ekleri şu şekilde sınıflandırılmıştır: İsimden İsim Yapım Ekleri, Fiilden İsim Yapım Ekleri, İsimden Fiil Yapım Ekleri, Fiilden Fiil Yapım Ekleri. Tespit edilen ekler, türettiği sözcükler ile verilmiştir.

1. İsimden İsim Yapım Ekleri ve Türettiği Sözcükler

A ve D ciltlerinde tespit ettiğimiz ve *Ekler* cildinde geçmeyen 27 isimden isim yapım eki, türettiği sözcükler ile sıralanmıştır.

+Aç (+aş): çoğaç, (çoğaş), annaç, döleç, bakracık, bozaç.

+AGI / +AGU: biregü, (bireği), dumağı, (dumağu, tumağı, tumağu).

+(A)k: balak, bakrak, duşak, (tuş, tuşak), çoğak, dañak, (tañak), dölek, (tölek), dilak, (tılak), bayak, bağrak, başak, bir döşek, düzenekli.

+An / enj: Âdem (Adam) oğlamı, alp eren, belen, beleñ, (bileñ).

+Ar: buçuğar, dörtşer.

+Az: alaz alaz, arıkaz, ayaz, burnaz, alazlama.

+CUk: alacuk, (alacık, alaçık, alaçuk), añılcacık, almacık, arka düğmeciği, artuğracık, ayacık, azcuk, bakracık, barmacuk, beğçügez, birezcük, biricik, böcük, bucacık, cancuk, canı azacuk, cücük, çanacuk, dilcik (I), bağacuk, dilcik (II), dizcük, dudacık, düğülcük, dünyacık, düvülcük, depecük, dernecük, devecik.

+(A)DAk: añadak, andak, başdak, bundak, bıyıkdak, bağırdağ, bağ özdeği, çakıldak (I), çakıldak (III), (çakıldırak), çıñkırdak.

+DAn: añuldan, añsuzdan, ayruktan ayruk, bir uğurdan, çokdankı, (çokdanki), delimden.

+DI: cangırdı, (cankırdı), cığıltı, (çığıltı), cızıldı, çağıştı, (cağıştı), çakıldı, (çakırdı), çatıldı, (çatıldı, çatuldu, çatıltı), çığıştı, çıldurdu, çıñırtı, (çıñırtı), çırgıt, (çırgıt, çırkıdı), çingildi, çinyemti, çoğuldu, (çoğultu), düpültü, (düpürtü, dürpültü).

+Dİr: buldur buldur.

+Dİrİk: burunduruk, (burunduk), dişindirik.

+ey: bir düzeye.

+GA: başga, başka, dizge.

+GARİ / +GARU: añarı, (añarı), añarı berü, añarudan berüden, añarı yan, añarı gelmek, daşgarı, (taşgarı).

+GI: azırgu, belgülu, çangu, çırgıt, (çırgıt, çırkıdı), çıtılgı, (çıtılgı, çıtılkı, çıturgu).

+GIn: çavgın (II).

+I / +U: ağır, caru, çağı, çığı, çinki, (cinki), çoğu.

+Ik / +Uk: abuk, (apuk), bicik, bilük, (belük, bilik (I), belik (I), buğdayık, batrık, belik (II), (belek (II)), çibik çalmak, çirtik (II), dopuk.

+II / +UI: ağıl, (ay ağılı, ay ve gün ağılı, güneş ağılı), apul apul, binkıldayık, (bingıldayık), boymul, carıldaş-, cığıltı, (çığıltı), cırıl-da-, cıvıldı, (çivıldı, çivıldı), cızıldı, civilde-, (çivilde-), çağıl, çakıldak (I), çakıldak (III), (çakıldırak), çakıldı, (çakırdı), çatıldı, (çatıldı, çatıldı, çatıldı), çıtlıgı, (çıtılgu, çıtılki, çıturgu), cıvıldamak, çingildi, çoğuldu, (çoğultu), dördül, düpültü, (düpürtü, dürpültü).

+(Ir / +Ur: azırgu, bağırdak, cangırdı, (cankırdı), çavır eyle-, çıldıramak, çıldurdu, çıñırtı, (çıñırtı), çıñkırdak, çıñrağı, (çıñrağı), düpültü, (düpürtü, dürpültü).

+İş: çağıştı, (çağıştı), çığış çığış et-, çingıştamak.

+IIk / +Iuc: acılık, acışıklık, açıklık, açukluk, adamlık, adsızlık, ad yavuzluğu, ağdukluk, ağıllık, ağırlık (I), ağırlık bul-, ağızlık (I), ağızlık (II), ağızlık (III), ağılık, (aklık), ağısıklık, ağılık, alacalık, alalık, alçaklık, aldağuculuk, alışıklık, alnukluk, alplık, aman verlik, analık, ağısızlık, ağılluk, (ağıllık), aralık, arıklık, arılık, (aruluk), arkaluc, arkunluğıle, arnukluk, arpalık (I), arpalık (II), artukluk, (artıklık), asıl ululuğı, aslık, (aslak), asmalık, aşaklık, atalık, at götlüğü, avadanlık (I), avadanlık (II), avratlık, avurdalık, (avırdalık), ayaklık, aydınlık delüğü, aykalık, ayrılık kargası, azgunluk, babulluk, baht körlüğü, barışıklık, baskalık, baş buñluğı, başdaşlık, başlık, başluk, baş peklığı, batuluk, baylık, beğlik, beğlik bez, beklık, benvenlik, beraberlik çekişmek, berklik, (perklik), bezerlik, bilelik, bilişlik, bilmezlik, bilüsüzlük, birlik, bizlik, boşluk, boyunluk, buçukluk, bundalığımız, buñalsalık, burunluluk, butluk, (butluğ), buturluk, buzağılık inek, büklük, cevmetlik, (cevmertlik), cığanlık, çağlanlık, çamışlık, (camışlık), çağlık, çaparızlık, (paçarızlık), çarkacılık etmek, çepirdeklik, çepreşiklik, çetinlik, çevrülceğizlik, çılıbakkılık, çokluk, (çokluğ), çolpalık, çöngelik, damızlık, (tamızlık, tamuzluk), dañsukluk, (tañsukluk), dar dirlik, (tar dirlik), debelik, (depelik), değmelik ile, değirmen toñuzluğı, demşeklik, derlik, (terlik), dıñsüzlük, (tıñsüzlük), dıñlık, dızmanlık, dibelik, (dibelek), dil açıklığı, dil çöngeliğı, dilküceklik, (dilkiceklik, dilkilik), dillülük, dinçlik, (dınçlık), diñücülük, dirlik, (dirilik), dirlik gençliğı, ditregenlik, dizlik, doluluk, (toluluk), donluk, (tonluk), doyumluk, (toyumluk), döleklik, duruluk, (turuluk), dünlük, düñürlük, dürüklük, dürülük, dütlülük, (tütünlük), düzenlik.

+sAIIk: burunsalık.

+sIk/ +suğ: bağırsık, (bağırsuk, bağırsak, bağırsuk, bağırsuk), boş bağırsuk, dañ dansuğ, dañsuk, (tañsuk, tañsık, tañsak, dañsık, dañsuğ).

+sIzDA: ağısuzda, (ağısızda), apağısızda, (apağısuzda).

+sIzDAIIk: ağısızdalık.

2. Fiilden İsim Yapım Ekleri ve Türettiği Sözcükler

Fiilden isim yapım eklerini sıralarken alfabetik olmasına dikkat edilmiştir. Ancak fiilden fiilimsi yapım ekleri ayrı olarak verilmemiştir. Fiilden fiilimsi yapan ekler de bu başlık altında sıralanmıştır. Toplamda 37 fiilden isim yapım ekinin *Ekler* cildinde geçmediği tespit edilmiş ve türettiği sözcükler ile sıralanmıştır.

-(A)çAk: asılacak, bakacak, basacak, basıncak, beğenecekleyin, bilincek çık-, bürüncek, çakaçak, dapacak, dayancak, (tayancak), derincek, (dirincek), derincek, (dirincek), derneşeceği, (dirneşeceği), dulunacak, dutacak.

-ACAn: bilecen.

-Aç: dögeç, domaliç gözlü, (domalaç gözlü, tomalaç gözlü, tomaliç gözlü).

-AğI, (evi): bitevi, bukağu, (bukağı).

-AlAk: çabalak, çökelek, düşelek, (düşelik).

-Am: beñzedem olam, çağnam çağnam.

-AmA: dizeme.

-AmAk: basamak.

-An: ağaç delegen (ağaç delen), asılan, balık öldüren, başa yazılan, bilü bilenler, binen binenin, bir düzen, biten, bu düzene, can kurtaran, cebe delen, çalış yürüyen, çeke düzen, diken, diyen, (deyen), doğan burunlu, domalan, (tomalan), düden, düzen düz-, düzen ver-, düzen.

-(A)nAk: bakanak, buğanak, (boğanak, buğunak), deġenek (I), (deyenek), deġnel, (deġenek (II), deġnek).

-ArI: deġeri.

-ArIk: dutarık, (duta (II), dutu, tuta, tutu, dutarak, tutar, turalga, turalık).

-CA: burca burca, (burcu burcu), diñlence.

-CI: botlacı, (potlacı), burca burca, (burcu burcu).

-DI / -DU: buyurtu, cızlandurdu cızlandurdu, doğdu, düġdü, (döġdü).

-dU(k)çA: açılmadıcak, ağardıca.

-GA: al tamga, bilge, bölge, dutarık, (duta (II), dutu, tuta, tutu, dutarak, tutar, turalga, turalık).

-GI / -GU: açku, artuklaġu, (artuġlaġu, artuklaġı), askı küpe, at oynaġı, avlaġı, (avla, avlaġu), baskı, beslengi, bilgi, (bilgü), boġazlaġu, (boġazlaġı, boġazlavu, boġazlaġu düdüġü), borgu, (burgu), burgu (II), bürgü, çalkı, çevirgi, çıġsaġulu, çıkşaġı, (çıġsaġı, çıġsaġu, çıġsaġu, çıkşaġu), çınraġu, (çınraġı), çözü, daġlaġu, (daġlaġı, taġlaġı, taġlaġı tamga, taġlaġu, daġlavu), depingi, (depingü, tepingi, depüngü), derilgi, (dirilgi), dirgi, dişeġi, (dişengi, dişeġü), dürgü.

-GIn / -GUn / -ġun: algun, argın, (argun), arkun arkun (argun argun, arġun arġun), arkun, (arġun, arkın), azgun, (azkun), basgun, (başġun), baskın, bizgin, bozgun söylemek, bozkun, burkun burkun, çalgın yürümeç, çapgın at, (çapkın at), çapkun etmek, çavġın (I), (çavkın), dizgin depret-, dungun, dutgun, (duthun, dutkun, tutgun), dün baskını, (dün basġını, dün baskunu), düzgün (II).

-IcI / -UCU: aġıcı, aldayıcı, alıcı, (alıcı kuş), añdırıcı, (añdurucu), arayıcı it, arkalanıcı, at aktarıcı, atıcıcı, at otayıcı, avaz urucu, bilici, boyun çekici, buyruk tutucu, can alıcı, çalıcı, çeri sürücü, çırpıcı, çırpıcı çoġanı, depeleyici aġu, diñici, (diñücü), diñücülük, duyucu, (tuyucu), düdük çalıcı, (düdükçü).

-Iç / -Uç: bölüç, domaliç, (domalaç, tomalaç, tomaliç), domaliç gözlü, (domalaç gözlü, tomalaç gözlü, tomaliç gözlü), domaliç olmak, (tomaliç olmak).

-(I)k / -(U)k: acık, (acığ, açuk), acuk, açık yir, açık, açuk (II), ağrık (I), ağrık (II), (ağruk), ağsırık, ağzı açık, (ağzı açuk), ağzı bozuk, ak sarmaşık, algasamak, alışık, alışıklık, alnuk, anık, ardık, arı, (aru (I), arık (I)), arık (II), (arığ, aruk), arnuğ, (arnuk), artık eksik, artucak, (artucağ, artıcak), artuğ ol-, artuk kıl-, (artuk et-), artuk, (artuğ, artık), aruklandırmak, aş yerikliği, aşık, ateş göynüğü, avcı delik, aydınlık delüğü, ayık oyuk, ayık, (ayığ), ayrık (I), (ayruğ, ayruğ, ayruk), ayrık et-, barışık, basdik, baş açuk, batuk, batuluk, bılaşık, bınkıldayık, (bıngıldayık), bicük, biçik, bilik (II), bingesik, biñ artuk, biti, (bitik (I)), bitik (II), boğaz deliği, boyanık, bölük, (belik (I)), buçuk, buluşuk, burgaşık, (burkaşık), burtuk, buyruk, (buyruğ, buyuruk), bükük, cırlayık, (cırtlayık, çırılalık, çirtlayık), çalık (I), çalık (II), çalık at, (çalık (III), çaluk at), çalışık, çatlayık, çekişık, çevrik, çımkırık, (çimgırık), çıtırık, dağuk, (tağık, tağuk, tağuh), danışık, (tanışık), dañlaşık, (tañlaşık), dartışık, (tartışık), dartuk, (tartuk), değışik, delik dersik, delük, depüke bırak-, devşirikli, (devşürüklü), dibelik, (dibelek), dikük, dili yüğrük, divrik, dunuk, (tonuk, tunuk, donuk), dunuklu (tunuklu), dutuk (I), (tutuk (I)), dutuk (II), (tutuk (II)), dutuk (III), duturuk, (dutrük, dutrak, tutrak, tutruk, tuturuk), dürtük, dürüklük, dürülük, düşüt, (düşük).

-(I)nç: basınç

-(I)nDI / -(U)nDU: bağırsak sıyırması, (bağırsak sıyırması), birağındı, buluntu, çevrinti, çise, (çisek, çisenti), çürüntü, derinti, (dirinti), döğündü, döküntü.

-(I)m / -(U)m: adım yerde, ak sarmaşık, alım, (alum), alımlı, (alımlu), alı satı, (alım satım), atım, atım yeri, ayak basımı, bakım, baskımca, biçime gel-, bir çakım, birim (II), bir yiyim, bitrüm, buyurdum, büklüm, bürüm bürüm, büzdüm, cizim cizim, çağnam çağnam, çalım, çalımına gel-, çalım yeri, çekim, çevrim, çeynem, (çiğnem, çiyinem), çiynemti, çokum, derim (II), derim evi, (derim (III), derim ev), devşirimli, (divşürümlü), didim didim, dilgem, dizin dizin (I), (dizim dizim), dolamba, dolaşım, (tolaşım), doyum, (toyum), doyumluk, (toyumluk), döl dökümü, durum yeri, (turum yeri), düğüm çal-, dürüm dürüm, düzüm.

-(I)ş: ağlaş, aldayış, algış olunmak, alışık, alkış, anış (II), ardılış yeri, argış, arış (I), az öğüş, beñdeş, (bağdaş, beğdeş, bekdeş, bektaş), beñzeş, bezeyiş, biliş görüş, biliş, biniş ol-, biniş, burgaşık, çalış yürüyen, çalış, çekiş, çıkış etme-, depreniş, deyiş, diyiş, dokuş, döğüş talaş, duruş ver-, (turuş ver-), dutuş.

-(I)z: boğuz, damızlık, (tamızlık, tamuzluk), dıkız, dımkaz, dokuzlatmak, (tokuzlatmak).

-kak: ayaklık.

-mA: ağlamsamak, (ağlamasamak, ağlamsınmak, ağlasımak), ak asma, akma hançer, akıtma, akma olmak, alazlama, alıp verişme, aşurma, (aşırma kolan, aşırma kolan), atma ip, ayalama, bağırsak sıyırması, (bağırsak sıyırması), başak, (başaklama), basdırma, belleme, bel tolaması, bölme, burma (I), burma (II), burma saç, burma sadef, bürüme, cuhud ısıtması, cuhud yolunması, çalma, (çelme), çatma ev, çatma kaş, çekme (I), çekme (II), çelertme, çevirme, (çevürme), çığırtma, çıkma, değme, değmede, değme gez, değmelik ile, delme, depme, (depçük), derleme, (derletme hastalığı, derleme hastalığı, derletme), dikme (I), dikme (II), dime, ditreme, dolama (I), (tolama (I)), dolama (II), (tolama (II)), donanma, (tonanma), döşenme, durma, (turma), dutma, düğme, dürüşme, düzme.

-mA(ç) / -ba(ç): bazlamac, (bazlama, bazlambac), burmaç, dilmeç, dolamba, dolamaç.

-mAklık: başmaklık, döğülmeklik.

-mAn: danışman, (tanışmant).

-mIk / -mUk: depme, (depçük), ditmik ditmik.

-mİş: açılmış, adanmış vakıt, ağlamış yüzlü, akça sayılmış kul, anadan toğmuş, açılmış, arınmış yer, aşağı kalmış, ayrılmış, başa geçmiş, başı çalkanmış, bile doğmuş, bir elden çıkmış, bitmiş gün, boynu burulmuş, çevrilmiş, dolmuş, dolmuş ok.

-sA(k): buñalsalık, dutsak, (tutsak), dutsaklık, (tutsaklık).

-sİ: çöksü, dersü, dütsü saksısı.

-Ul: çapul, çökel (çökül), düğülcük.

3. İsimden Fiil Yapım Ekleri ve Türettiği Sözcükler

Tarama Sözlüğü A-D ciltlerini taradığımızda *Ekler* cildinde tespit edemediğimiz 20 isimden fiil yapan ek tespit edilmiş ve türettiği sözcükler ile verilmiştir.

+A-: ada- (I), (adı-), apıla- (apula-), apulayu gör-, at otayıcı, at oynağı, burna-, çağnam çağnam, çağnaş-, çağşa-, çalka-, çığşağulu, çıldıra-, çırıra-, (çırre-), çınakla-, (çaynakla-, çırnakla-), dip çalka-, dişe-, donak, (tonak), döle-, düne-.

+Al-: alal-, bolalt-, buñalsalık, çoñal-, çöngel-, dincel-, diñel-, domalan, (tomalan), domal-, (tomal-), donalt-, (tonalt-), düzelt-.

+An-: adan-, boşan-, boyan-, donanma, (tonanma), donan-, (tonan-), dölendir-, (dölendür-), dölen-, duşan-, (tuşan-).

+Ar-: akar-, başar-, bozar-.

+Aş-: butraş-.

+At-: aşat-, donat-, (tonat-), düzet-.

+CI-: derci-.

+DA-: alda-, bağda-, binkıldayık, (bingıldayık), carıldıaş-, cırıldamak, civilde-, (çivilde-), çingışta-, çıvılda-, çoğuldaş-.

+Dİr- / +DÜr-: börtür-, çimtir-.

+Gİr- / +GÜR / +ğır-: ağır-, ağır-, ağıra-, (ıñıra-, ağıran-, ıñran-), beğir-, böğrüş-, çağırğan, çağır-, çağırma, çımkıır-, (çımkıirt-).

+(İ)k- / +(U)k-: arka biriktir-, başık-, birike, birik-, (birük-), burçuktur-.

+(İ)l- / +(U)l-: arı dirlik, berkil-, bir yerde diril-, darlırgan-, (darılrgan-, tarılrgan-, tarılkan-, tarlırgan-, tarlırgan-), diril- (II), durul-, (turul-), dümen doğrult-.

+İrGA-: azırğa-, (azırğan-, azırka-).

+İA-: açıkla-, ad bağla-, adımla-, adla-, ağaçla-, ağırla-, ağız kokla-, ağışamla-, alay bağla-, alazlama, alçakla-, altunla-, alukla-, andla-, anukla-, anırlan-, arala-, arı sıfatla-, arıkla-, (arukla-), arıla-, artukla-, âşıkla-, avla- (II), avla-, avuçla-, ayakla-, ayalama, bağla-, bağlamalu, balçıkla-, başla-, başak, (başaklama), başla-, bazlamac, (bazlama, bazlambac), becidle-, (becitle-), beğle-, bekle-, belıñle-, (belıñle-), belleme, bellüle-, beñle-, birle-, bitle-, boğazlağı, (boğazlağı, boğazlavu, boğazlağı düdüğü), boğuzla-, boşla-, botla-, (potla-, bortla-), boy boyla-, boyla-, boyunlamak, burcala-, büyüklemek, cabala-, cebele-, cırlayık, (cirtlayık, çırlayık, çirtlayık), çabalağan, çağ çağ derle-, çağla-, (çağla-), çağlağan, çatlağı (I), çatlayık, çendele-, çeñile-, (çeñle-), çerikle-, çeriye bağla-, çınakla-, (çaynakla-, çırnakla-), çimdile-, (cimdile-), dağlağı, (dağlağı, tağlağı, tağlağı tamga, tağlağı, dağlavu), dañla-, (tañla-), dazlak, (tazlak), dekerle-, dekle-, demürle-, derle-, dışla-, (tışla-), dille-, dişle-, dokuzlat-, (tokuzlat-), duala-, duşakla-, düzen bağla-.

+lAn-: açmazlan-, adamcılan-, adlan-, ağaçlanmak, ağullan-, (ağullan-), ağırlan-, ağırşaklan-, almazlan-, anlarlan-, aralan-, arışlan-, arkan-, aruklandır-, assılan-, (asılan-), atlan-, (ata atlan-), ayağı bağlan-, ayaklan-, aygırlan-, (aykırılan-), ayrılan-, azıklan-, babalan-,bağlan-, baldırlan-, başlan-,başnal-, bazarlan-, beğenmezlen-, beğlen-, beklen-, benlen- (I), besleni, bezeklen-, biliklen-, (beliklen-), bilmezlen-, bilürülen-, (bilirlen-), bizlengec, (bizlenc, bizlengiç), boğmaklan-, boşlan-, budaklan-, buñlan-, büyüklen-, cazılan-, cergelen-, (çergelen-), cıgılan-, cızlandırdı cızlandırdı, cüftlen-, çabalaklan-, çadırlan-, çalıkılan-, çamışlan-, (camışlan-), çaparızlan-, çavlan-, (cavlan-, çağlan-), çepirdeklen-, (çepürdeklen-), çereslen-, çerilen-, çetinlen-, çevüklen-, çığıtlan-, çiftlen-, çoğaçlan-, danlan-, (tañlan-),demi bağlan-, demürülen-, depelen-, desturlan-, dili bağlan-, dilkülen-, dillen-, dinlen- (I), diñlen- (II), divan bağlan-, duldalan-, dutamlan-, düğmelen-.

+lAş-: andlaş-, aralaş-, arkalaş-, artlaş-, avurtlaş-, ayırtlaş-, barabarlaş-, bedelleş-, bıçaklaş-, boylaş-, çepekleş-, danlaş-, (tañlaş-), dilleş-.

+lAt-: arıkat-, (arıhlat-, aruklat-), bañ bañlat-, becidlet-, belinjet-, buzalat-, çatlat-, danlat-, (tañlat-), dokuzlat-, (tokuzlat-).

+rA-: artukraş-, çınra-, (çinre-), çınrat-, (çinrendir-), çinret-).

+sA-: algasa-, aygırsa-, ayruksı-, (ayrıkı-, ayruksa-, ayruksu-), boğası-, (boğasa-), boturasa-, buğursa-.

+(s)In-/ +sUn-: azgın-, çoksun-.

4. Fiilden Fiil Yapım Ekleri ve Türettiği Sözcükler

Fiilden fiil yapım eklerini taradığımızda bu kategoride *Ekler* cildinde geçmeyen 17 ek tespit edilmiş ve aşağıda türettiği sözcükler ile verilmiştir.

-A-: añra-, (ıñra-, añran-, ıñran-), çağnaş-, çıkraş-, derne-, (dirne-), döğnen-.

-AlA-: çendele-, depele-.

-Ar-: ad çıkar-, aktarıl-, (ahtarıl-, akdarıl-), aktar-, (akdar-, ahtar-, ağdar-), başa çıkar-, başka çıkar-, (başka kıl-), burtar-, (yüz purtar-, yüz burtar-), çıkarınıl-, çıkar-, çıkarmak et-, çöker-

-CI- / -CU-: duncuk-, (cuncuk-, tuncın-, tuncuk-).

-DAr-: dönder-.

-Dİr- / -DÜR-: ağdır-, (ağdur-), ağız biriktir-, ağlaşdır-, akdur-, alındır-, aındır-, (aındur-), arka biriktir-, aruklandır-, assılandır-, (asılandır-), atı doldur-, atlandır-, avurt öttür-, ayaklandır-, avlandır-, azdır-, azıklandır-, bal mumu yapıştır-, bandır-, (bandur-), barıştır-, basdırma, bastır-, baş indir- (baş indür-), bazarı döndür-, bildirdi ola, biliştir-, bingestür-, (bingestir-), biriktir-, (biriktür-), burçuktur-, burkaşdır-, buydur-, cevap döndür-, cızlandırdı cızlandırdı, çağrıştır-, çakıştır-, çapındır-, çaptır- (çapdur-), çekdiri, (çekdire, çakdirme, çekdirü), çerinin yüzün döndür-, çığıştır-, çırak uyar-, (çırağ uyar-, çırak uyandır-), çırak yandır-, (çırağ yandır-, çiftlendir-, (çiftlendir-), çığzindir-, (çeğzindir-, çizgindir-), çimdir-, çışdır-, çök ettir-, dalbındur- (talbındur-), darttur-, (tarttur-), davrandır-, (tarvandır-), deprendirmek, deptür-, deriştir-, deştir-, didür-, dirildirinil-, dirlik ettir-, dolandır-, doldur- (I), doldur- (II), doldurmalı et-, dolgundur-, don kestir-, doydur-, (toydur-), dölendir-, (dölendür-), döndür-, dulundur-, (tulundur-), duncuktur-, (tuncuktur-), durundur-, (turundur-), duydur-(tuydur-, tuygur-), dümükdür-, dütüzdür-, (tütüzdür-, dütüz-, tütüz-), düzdür-.

-GA-: bingüş-, burgaş-, buşurga-, darlıgan-, (darlıgan-, tarlıgan-, tarılkan-, tarlıgan-, tarlıkan-), derge-, (dirge-), dilgem.

-GUn-: doluk- (I), (dolgun-, tolgun-, toluk- (I)).

-Gİr- / -GUr-: argur-, (argır-), ayağın turgur-, azguruş-, dirgür- (dirür-, dirgir-), durgur-, (turgur-, turkur-), duydur-, (tuydur-, tuygur-).

-GUt-: durgut-.

-I- / -U-: alıma-, arı-, başarıma-, büklü-, (bügli-, bükle-, bükli-), bürü-, (büri-), çiti-, darı-, değri-, duru-, (turı-).

-(I)D- / -(U)D-: acıt-, ağıt-, ağnat-, ağıt-, akıtma, akıt-, aktar-, (akdar-, ağıtar-, ağdar), aladu, (alıdu), aları aları bak-, (alaru alaru bak-, alardu bak-), alçağıt-, arıdı tur-, arıklat-, (arığlat-, aruklat-), arıt-, arkurt-, ayıt-, (eyit-, ayt-, eyt-, et-, it-), ayruksıt-, azıt-, bağı bağılat-, basdıq, başını kazıt-, (baş kazıt-), baş u can oynat-, bayıt-, becidlet-, belinlet-, belürt-, berkit-, (perkit-), bişirt-, bitit-, bolalt-, boşat-, bulat-, burtuş-, buyruldu, (buyuruldu), buyurdum, buzalat-, büklüt-, büküt-, büzdüm, can arıt-, çağışat-, çalık seğırt-, çatlat-, çığırtma, çığırt-, çığışat-, çımkır-, (çımkırt-), çıñrat-, (çıñrendir-), çıñret-, çığılet-, çoban aldatgucu, (çoban aldavucu, çoban aldatkıcı, çoban aldatkucu, çoban aldayıcı), çokalt-, çöngelt-, (çöngelle-), dalabıt-, (talabıt-), dağılat-, (tağılat-), demin yümün oynat-, depret-, derleme, (derletme hastalığı, derleme hastalığı, derletme), diğıelt-, ditretme, dizgin depret-, dokut-, (tokut-), dokuzlat-, (tokuzlat-), domalt-, (tomalt-), donalt-, (tonalt-), dunukut-, durut-, (turut-), düket-, dümen doğrult-, düret-, (dürüt-, dürüt-), düzelt-.

-(I)k- / -(U)k- / -İğ-: aşık-, (aşığ-), ayık-, azğış-, (azgaş-), baskımca, basık-, burk- (burka-), çeri sın- (çeri sınık-), darık-, (tarık-), dizek-, doluk- (I), (dolgun-, tolgun-, toluk- (I)), doluk- (II), (toluk- (II), duncuk-, (cuncuk-, tuncın-, tuncuk-), dunuk-, duruk-, (turuk-).

-(I)ş- / -(U)ş-: acış-, açış-, ağlaşdır-, ak sarmaşık, akış-, aktarış-, aldaş-, alışık, alış-(I), alış-(II), alıp verişme, and içiş-, anraş-, (ıñraş-), apış-, artırış-, aşış-, atış-, ayrılış-, azğış-, (azgaş-), azış-, barışık et-, barış-, bekiş-, (pekiş-), bılaş-, biliş-, binges-, böğrüş-, bulaş-, buluş-, burgaş-, burtuş-, büküş-, carıldeş-, civildeş-, (çivildeş-), çağınaş-, çağırtır-, çakış-, çalışık, çalış-, çapuş-, çataş-, çekiş-, (çeküş-), çereriş-, çevriş-, çığıriş-, çığışas-, (çığışes-), çıkış-, çoğıuldaş-, çoknaş-, çokraş-, çokuş-, çöp tutuş-, depeleş-, depreş-, derdi depreş-, (marazı depreş-), dergeş-, (dirgeş-), deriştir-, derşür-, (dirşir-, deşür-, dirşür-, dişür-, değışür- (I), devşir-, devşür-, divşür-, divşir-, döğışür-, döşür-), dileş-, ditreş-, diyişü dur-, dokuş-, (tokuş-), dokuz dolan-, (dolaş-), dolaş-, (tolaş-), dutuş-, dürtüş-, düriş-, (duruş-, turuş-, düriş-).

-IA-: ağla-, arıtlı-, bağıdala-, bitile-, damlam, (tamlam), damlam damlam, (tamlama tamlam).

-IAn-: arıtlan-, çalkan-, (çalkalan-, çalkalanarak yürü-, çalkanı çalkanı yürü-), aylan-, düğlen-, düşlen-.

-Uz-: dütüzdür-, (tütüzdür-, dütüz-, tütüz-).

Tarama Sözlüğü A ve D ciltlerinde tespit ettiğimiz ancak *Ekler cildinde geçmeyen yapım ekleri ve bu eklerle türetilen kelimelerin sayısı* toplu görülmesi açısından aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir:

Tablo 1. İsimden isim yapım ekleri

Yapım eki	Türemiş Kelime Sayısı	Yapım eki	Türemiş Kelime Sayısı	Yapım eki	Türemiş Kelime Sayısı
+Aç (+aş)	5	+DI	14	+Ik / +Uk	10
+AGI / +AGU	2	+DIr	1	+II / +UI	21
+(A)k	12	+DIrIk	2	+(I)r / +Ur	10
+An / en	4	+ey	1	+Iş	3
+Ar	2	+GA	3	+IIk / +Iuc	134
+Az	5	+GARi/ +GARU	6	+sAIIk	1
+CUk	29	+GI	5	+sIk/ +suò	4
+(A)DAk	10	+GIIn	1	+sIzDA	2
+DAn	6	+I / +U	6	+sIzDAIIk	1
Toplam Türemiş Kelime: 300					

Tablo 2. Fiilden isim yapım ekleri

Yapım eki	Türemiş Kelime Sayısı	Yapım eki	Türemiş Kelime Sayısı	Yapım eki	Türemiş Kelime Sayısı
-(A)cAk	15	-CI	2	-(I)ş	29
-ACAn	1	-DI / -DU	4	-(I)z	5
-Aç	2	-dU(k)cA	2	-kak	1
-AğI, (evi)	2	-GA	4	-mA	52
-AlAk	3	-GI / -GU	24	-mA(ç) / -ba(ç)	5
-Am	2	-GIIn / -GUn/ -òun	20	-mAIIk	2
-AmA	1	-IcI / -UCU	23	-mAn	1
-AmAk	1	-Iç / -Uç	4	-mIk / -mUk	2
-An	21	-(I)k / -(U)k	89	-mIş	18
-(A)nAk	4	-(I)nç	1	-sA(k)	3
-ArI	1	-(I)nDI/ -(U)nDU	9	-sI	3
-ArIk	1	-(I)m / -(U)m	44	-UI	3
-CA	2	Toplam Türemiş Kelime: 406			

Tablo 3. İsimden fiil yapım ekleri

Yapım eki	Türemiş Kelime Sayısı	Yapım eki	Türemiş Kelime Sayısı	Yapım eki	Türemiş Kelime Sayısı
+A-	19	+DA	9	+IAn-	74
+Al-	11	+DIr-/ +DUr-	2	+IAş-	13
+An-	8	+GIr-/ +GUr-/ +òır-	9	+IAt-	8
+Ar-	3	+(I)k-/ +(U)k-	5	+rA-	3
+Aş-	1	+(I)l-/ +(U)l-	7	+sA-	6
+At-	3	+IrGA-	1	+(s)In-/ +sUn-	2
+CI-	1	+IA-	81	Toplam Türemiş Kelime: 266	

Tablo 4. Fiilden fiil yapım ekleri

Yapım eki	Türemiş Kelime Sayısı	Yapım eki	Türemiş Kelime Sayısı	Yapım eki	Türemiş Kelime Sayısı
-A-	5	-GA-	6	-(I)k- / -(U)k- / -Iò-	14
-AlA-	2	-GUn-	1	-(I)ş- / -(U)ş-	67
-Ar-	10	-GIr- / -GUr-	6	-IA-	6
-CI- / -CU-	1	-GUt-	1	-IAn-	5

-DAr-	1	-I- / -U-	9	-Uz-	1
-Dİr- / -DUR-	71	-(I)D- / -(U)D-	69	Toplam Türemiş Kelime: 275	

Sonuç

Hacmi ve barındırdığı zengin söz varlığı bakımından önemli sözlüklerimizden biri olan *Tarama Sözlüğü*'nde Türkçenin türetme gücünü gösteren pek çok yapım eki vardır. *Tarama Sözlüğü* A-D ciltlerini taradığımızda *Ekler* cildinde geçmeyen 27 isimden isim, 37 fiilden isim, 20 isimden fiil, 17 fiilden fiil yapım eki olmak üzere toplamda 101 yapım eki tespit edilmiştir. Ekler cildi, ekleri alfabetik olarak almış ancak yapım eki ve çekim eki diye kategorize etmemiştir. Ekler cildine, içindekiler kısmının eklenmesi ve eklerin hangi kategoride olduğunun verilmesi *Ekler* cildinden yararlanmada büyük kolaylık sağlayacaktır. Yine *Ekler* cildinde ekler verildikten sonra eklerin ne anlam ifade ettiği tek cümle ile ya da maddeler hâlinde verilme yönteminden vazgeçilmeli, ekin türettiği sözcüklerin verilmesi ile ekin toplu bir şekilde gösterilmesinin sağlanması ve liste hâlinde görme imkânı sunulması amaçlanmalıdır. Bu çalışma, diğer ciltlerin de ekler açısından incelenmesi ile yeni tespitlerin ortaya çıkacağını göstermekte; bu çalışmanın muhteva ve hacimce zengin bir *Ekler* cildinin oluşmasına da katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Kaynakça

- Altuğ, M. (1999). *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğünde İsimden İsim Yapma Ekleri*. Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi.
- Dilçin, C. (2009). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergene, H. (2018). *Tarama Sözlüğü'nde Yapım Ekleri ve Fiilimsiler (A-D)*. Yüksek Lisans Tezi. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi.
- Tietze, A. ve Tekin, T. (1989). *Tarama Sözlüğü Üzerine Bazı Açıklamalar*, *Erdem*, 5(13), 285-294.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Tarama Sözlüğü I (A-B): XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla* (4. Baskı) (haz. Ö. A. Aksoy ve D. Dilçin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Tarama Sözlüğü II (C-D): XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla* (3. Baskı) (haz. Ö. A. Aksoy ve D. Dilçin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Tarama Sözlüğü VII (EKLER): XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla* (3. Baskı) (haz. Ö. A. Aksoy ve D. Dilçin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkmen, E. (2021). *Tarama Sözlüğü'nde -GIn/-GUn Ekli Kelimelere Dair*, *Uluslararası Beşerî Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 7(16), 497-528.
- Türkmen, E. (2022). *Türkçede "Çokça Yapan" ve "Olan": Tarama Sözlüğü'nde -AGAN~ -AĞAN, -GAN ve Diğer Ekli Kelimeler*, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 53, 19-45.